

מבוא

הספרות העוסקת ביחסי הורים-ילדים מצביעה על עומס הולך וגדל במילוי התפקיד ההורי, הן בשל ההתמודדות המורכבת עם משימות היומיום והן בשל הבנת החשיבות של תפקיד זה בהתפתחות ילדים (ירום, 2016). תיאוריה מרכזית בהקשר זה, תיאורית ההתקשרות, קבעה כי סוג היחסים בין הורים לילדים מעצב את תחושת הערך וההתפתחות הקוגניטיבית, הרגשית והחברתית של ילדים (Bowlby, 1979). מחקרים מראים כי למידת הלחץ או תחושת המסוגלות שהורים חווים יש השפעה רבה על הסביבה המשפחתית ומצבם של ילדים (סרדצה, 2020; Louie, Cromer & Berry, 2017). החוויה ההורית מוסברת בין היתר על ידי התיאוריה הסלוטוגנית המגדירה תחושת מסוגלות בהתאם לתפיסת האדם לגבי יכולתו להתמודד עם מצבים שונים באמצעות הכוחות העומדים לרשותו (Antonovsky, 1996). בתקופות משבר מתערער האיזון המשפחתי, והורים המרגישים שמשאביהם הפנימיים והחיצוניים אינם מספיקים, עלולים לפתח מצוקה נפשית והתנהגויות אלימות כלפי הילדים (Wu & Xu, 2020). משבר הקורונה העולמי ועימו החששות והריחוק החברתי נמצא כאירוע המתגר את מנגנוני ההתמודדות הקיימים של הורים ומביא לתחושות חוסר אונים ודיכאון בקרב הורים בחברה הישראלית המקדשת את ערכי המשפחה והקירבה (Lemish & Elias, 2020).

מחקרים ספציפיים על התמודדות עם משבר הקורונה בארץ ובעולם הם עדיין ראשוניים ומסקנותיהם אינן סופיות הואיל ואנחנו נמצאים עדיין בעיצומו של המשבר. עדויות מרחבי העולם, למשל מסין, איטליה וארצות הברית שהושפעו קשות מהמגפה, משקפות תמונת מצב שונה מזו הקיימת בישראל של תקופת הקורונה. מצד אחד, ישראל מהווה מעין "מדינת אי" שהייתה גם הראשונה לחסן אוכלוסייה נרחבת כך שמצבה טוב בהרבה ממקומות אחרים. מצד שני, חיי המשפחה והחברה הצפופים המאפיינים את המדינה מקשים על ההתמודדות עם הגבלות הקורונה. מסגרות החינוך היו סגורות במשך תקופה ארוכה מאוד, והורים נאלצו לתמרן בין משימות היומיום המתגרות ממילא בשעת חירום לבין טיפול בילדים הנמצאים בבית כל הזמן. גורם נוסף שייחד תקופה זו בארץ הוא מתיחות ביטחונית שהחלה עם דעיכת המגפה ושיאה היה במהלך מבצע "שומר החומות". במשך כשבועיים אזרחים רבים היו נתונים תחת התקפות טילים, בעיקר באזור הדרום, לצד פרעות ברחובות ביישובים מעורבים. כך קרה שלאחר שנה וחצי של חששות וסגרים על רקע מגפת הקורונה, משפחות מצאו את עצמן שוב מסתגרות בבתיים וחוות מתח וחרדה. המחקר הנוכחי התמקד בהתמודדות עם המצב המשברי בקרב אחת האוכלוסיות שהושפעו באופן

מיוחד, משפחות חרדיות מאזור הדרום וירושלים. שאלת המחקר היא כיצד השפיע משבר הקורונה על יחסי הורים-ילדים במציאות הישראלית.

מטרת המחקר היא לתרום לידע המחקרי על מצבן של משפחות בתנאי משבר מתמשכים מתוך הבנה שלמצב זה יכולה להיות השפעה משמעותית על איכות החיים, הרווחה הנפשית וההתפתחות של ילדים. התרומה התיאורטית של מחקר זה היא הבנה טובה יותר של חווית המשבר והדרך בה היא משפיעה על התפקוד של ההורי ועל חיי המשפחה. מבחינה מחקרית, חשוב לבחון את ההשלכות הספציפיות של משבר הקורונה כאחד האירועים הדרמטיים ביותר שפקדו את העולם ואת ישראל. ההשפעה הנרחבת על כל תחומי החיים ואורך המשבר הופכים את התקופה הנוכחית למקרה בוחן חשוב גם לצורך התמודדות טובה יותר עם ההשלכות לטווח הקצר והארוך וגם לצורך היערכות לקראת משברים דומים בעתיד. המחקר הנוכחי עשוי להוביל למסקנות חשובות לגבי חוויות המעצבות יחסי הורים וילדים במצבי משבר.

יחסי הורים-ילדים

הקשר בין הורים לילדיהם הוא נושא חשוב המעסיק מזה שנים רבות אינספור תיאוריות ומחקרים. תיאורית ההתקשרות שצמחה באמצע המאה הקודמת סללה את הדרך לתפיסה המקובלת עד היום ומייחסת חשיבות רבה לאיכות היחסים של ילדים עם הוריהם (Bowlby, 1979). לפי התיאוריה, מידת ההיענות והעקביות של הורים קובעת האם הילד יפתח סגנון התקשרות בטוח או חרד-נמנע שישפיע על תחושת הערך שלו ועל כל מערכות היחסים בהמשך חייו. סוג הקשר עם ההורה בילדות המוקדמת נמצא קשור להתפתחות מיומנויות קוגניטיביות, חברתיות ורגשיות אצל הילד (ברנט, 2015). תובנות מסוג זה וכן גורמים נוספים הפכו את ההורות לחוויה תובענית ומאתגרת במיוחד. אם בעבר הורה הסתפק בשמירה על רווחתו הכללית של הילד בהתאם לראות עיניו, היום הוא אמור להתחשב בידע על התפתחות ילדים ולשאוף למצוינות חסרת פשרות. ההורים המגוננים מדי של ימינו צריכים להתמודד לא רק עם התארכות תקופת הילדות, אלא גם עם ריבוי סתירות: עליהם להיות הורים סמכותיים אך גם דמוקרטיים, עסוקים יותר מאי פעם אך פנויים לזמן איכות חשוב עם הילדים, ספקי הורות אידיאלית אך ללא תמיכה מהסביבה הקרובה. ציפיות החברה מההורים וציפיות ההורים מעצמם מטילות עומס עצום על התא המשפחתי הקטן (ירום, 2016).

מציאות זו של הורים בעידן הנוכחי יוצרת לחץ משמעותי שעלולה להיות לו השפעה קריטית גם על הילדים. תחושת לחץ מתמשכת אצל הורים פוגעת באיכות ההשגחה והקשר שלהם עם הילד. בילדות המוקדמת רמות גבוהות של לחץ בקרב הורים נמצאו קשורות לסגנון ההתקשרות בין ההורה לילד. נמצא כי תחושת הביטחון של תינוקות מושפעת מלחץ של הורים, בעיקר כשהם מתקשים לווסת את רגשותיהם ולשמור על שגרת היום של התינוק. לכל אורך ההתפתחות מגיל ינקות ועד גיל ההתבגרות לחץ הורי גבוה עלול ליצור סביבה משפחתית כאוטית התורמת להופעת בעיות התנהגות אצל ילדים. בנוסף, ילדים